

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО ЗА СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА

Доц. д-р инж. Здравко Гъргаров

В края на 20-ти и началото на 21-ви век в системата на международните отношения се развиха процеси на дълбоки промени. Тяхна нова и характерна черта стана глобализмът. Във втората половина на миналия век, много от проблемите, с които се сблъска човечеството, започнаха сериозно да тревожат международната общност, поради техния глобален характер. Направени бяха първите тревожни констатации за деградацията на околната среда, за демографския взрив, за заплахата от изтощаване на природните ресурси, за недостига на енергия и продоволствие, за растящата пропаст между бедните и богатите страни.

Глобализацията, във всички сфери на обществения живот, и по-конкретно в областта на световните икономически отношения, е обективен процес, отразяващ съвкупността от условия за развитието на съвременното общество и преди всичко мащабите на научно-техническия и икономическия прогрес. Тя се оказва неизбежен етап в човешкия прогрес, носещ в себе си както голям положителен заряд, така и сериозни и мащабни противоречия. Поради изключителната сложност на глобалните процеси, предотвратяването на някои техни негативни проявления е тежка задача. Една традиционна преценка за влиянието на отделни фактори върху процеса на глобализацията не е достатъчна, а общите изводи, поради многообразието на взаимовръзките и взаимозависимостта, са с малка степен на достоверност. От друга страна, цялата световна икономика и нейните отделни сфери и сектори стават все по-динамични. В редица световни региони и държави, ситуацията непрекъснато се променя, а ролята и мястото на отделните страни в световното стопанство не са дадени веднъж завинаги и зависят не само, а не рядко и не толкова от самите тях. Например, през 1995 г. американската транснационална компания за производство на компютърна техни-

ка и програмно осигуряване “Майкрософт” не влизаше в числото на 15-те най-големи в света. Но само след три години – през 1998 г. излезе на първо място, откъсвайки се от другите свръхгиганти, в това число и от лидиращите дълги години дотогава – “Дженерал електрик” и “Роял Датч Шел”.

Непрекъснато се наблюдават изменения и в самите глобални проблеми. Някои от техните структурни компоненти губят своето предишно значение, като на преден план излизат други или се появяват нови. Така например, в проблема с разоръжаването отпадна факторът на политическото противопоставяне на системите. Акцентът се пренесе върху съкращаване на оръжията за масово поразяване и неразпространение на ядрените оръжия. В демографския проблем се появиха нови задачи, произтичащи от значителното разширяване на международната миграция на населението, на трудовите ресурси и т.н. Възникна и необходимостта да се отчита и тясната връзка между самите глобални проблеми. Изпреварващият ръст на населението, в сравнение с ръста на селскостопанското производство, изостри в много от развиващите се страни продоволствения проблем. Неговото решаване, обаче, възникна като проблем дори и пред страни, разполагащи със значителни продоволствени ресурси. Той се превърна и в проблем за редица международни организации, разработващи и осъществяващи специални програми.

Процесът на глобализацията започна да се проявява в различни аспекти. В последното десетилетие на международни форуми непрекъснато се обсъждат най-новите тенденции в глобализиращата се световна икономика. Не прекъсват и протестите на антиглобалистите, като отрицание на глобализацията и нейните негативни проявления. Техните действия стават все по-масови и крайни, като форма на изява. Въпреки всичко това, процесът на глобализация не спира, защото в неговите основи стои неизбежната интернационализация на стопанския живот.

Противоречията между тенденциите за засилване на глобалната взаимозависимост и нарастващият дисбаланс в световното развитие продължават да се изострят. По наше мнение, от една страна, е налице глобализация на международните отношения като проява на засилена взаимозависимост между

всички обекти и сфери на световното социално-икономическо развитие (засили се, например, въздействието на резултатите от човешката дейност върху околната среда, сферата на социалните отношения и индивидуалния живот на по-голяма част от хората), а от друга страна, се наблюдава процес на разрушаване на връзките и на единството и целостта на света (взаимодействията в различните сфери на човешките отношения в повечето случаи са конфликтни). Това се проявява в посока на зачестяване на екологичните и техногенните катастрофи и локалните военни конфликти, в ръст на международния тероризъм, в увеличаване броя на самоубийствата, в общ спад в културните стандарти дори в най-развитите страни и други.

Все по-ясно се открояват не просто различната интензивност в икономическото развитие на отделните страни, но и неговата разнопосочност и различията в критериите. От една страна, глобализацията постави началото на нов етап в световния социален, икономически и технологичен прогрес, чиято цел е повишаването на жизненото ниво и благосъстоянието на населението. Настъпи ускоряване на стопанските операции в цялото им многообразие в резултат на активизирането на информационните ресурси в световната икономика. Всичко това доведе до непознат ръст на световното производство, търговията и инвестициите. От друга страна, както никога досега се откриха различията в разбирането за същността на благосъстоянието между участниците в глобалните процеси. Социокултурните (политически, религиозни, битови и т.н.) различия в света не можеха да не се отразят върху стандартите на икономическото развитие на страните. Всяка страна се стреми към ръст на своя национален доход, всички желаят да повишават жизненото равнище на своите народи, но на практика тази цел се преследва по различни начини, с помощта на различни модели и с различни средства.

Усложни се и проблемът за унифициране на световните правила за организация на стопанската дейност. Това доведе до редица провали в дейността на международните организации. От една страна, закономерни и обективни са опитите на световната общност да намери и да приведе в действие общи за всички страни

правила за поведение, в частност и в световната икономика, защото глобализацията като процес, нивелиращ границите между страните, особено икономическите, изисква създаването на универсален “език” за стопанско общуване (в търговията, инвестициите, регулирането на валутните курсове) между различните страни. Това в крайна сметка е заложено и в дейността на международните икономически организации (МВФ, СТО, МБРР и др.). От друга страна, традиционните начини за организиране на стопанската дейност и различията в критериите влязоха в противоречие с рецептите за икономическата организация и регулирането на икономическите процеси, предлагани в качеството на универсални. Обаче общите правила за либерализация на икономиката като цяло, и външноикономическата дейност, в частност, могат да бъдат полезни за дадена страна само ако либерализацията не се използва от външноикономическите партньори за експлоатиране на вече създадените различия в развитието между отделните страни.

В началото на новия век се засили и концентрацията на капитала в ключовите ресурси на страните. Именно тази тенденция се оказва и определяща за икономическите отношения между тях.. Тя се прояви, преди всичко, в международното движение на производствените фактори – природните суровини, работната сила, капитала. От една страна, именно благодарение на глобализацията се увеличиха възможностите за транснационалното движение на производствените фактори при търсене на най-ефективното им използване. От друга страна, движението на ресурсите не винаги има пазарен характер – суровини се изнасят и по дъмпингови цени, национален капитал мигрира по схеми извън контрола на правителствата, а работната сила търси задгранично приложение като компенсация за ниското заплащане вътре в страната. В крайна сметка доход от капитала (екологична, финансова и социална рента) получаваха не страните, които създаваха този капитал, а тези страни, които формално го притежаваха. Несъмнено от тази либерализация най-много печелят развитите държави, ускорявайки темпа на международното движение на производствените фактори, като за останалите страни изгодата невинаги е така очевидна.

Продължава да е актуален и проблемът с двойните стандарти в икономическата политика на развитите страни. При това проблемът с различията в нивата на развитие се индуцира от проблема на глобализма в политиката. От една страна, развитите страни, които са на кормилото на глобализацията, обективно носят отговорността за цялата световна общност и световно стопанство, в центъра на което се намират. От друга страна, те издигат митнически бариери, замаскирани като антидъмпингова политика, създават миграционни филтри, ограничения пред нерезиденти за експлоатация и притежаване на национални природни ресурси, контролират ценообразуването на световните суровинни пазари, което на практика защитава развитите страни от процеса на глобализация, инициатори на който са самите те. Несъмнено това води до различия в интересите и в крайна сметка до възникване на конфликтни ситуации.

Очертава се и тенденцията към формиране на еднополюсен свят в икономиката, нов световен икономически ред и нов световен ред, въобще. В резултат на глобализацията след разпада на бившия Съветски съюз, бивша Югославия, бивша Чехословакия на световната арена се появиха нови държави като процес на реализация на възможността за многополюсен свят, който като че ли започна да се формира след етапа на студената война между двете супердържави. Многополюсният свят по своята същност е свят без страни-лидери (без притежание на монополна власт над световните пазари), при което двустранното сътрудничество между страните не се изгражда под особеното влияние на трети страни. САЩ и техните европейски съюзници обаче, много скоро се открииха като своеобразен център на глобализацията, утвърждаващ своята власт в световната политика и икономика. При този на практика еднополюсен свят, лидерите установиха монопол над световните пазари, а двустранните отношения се оказаха под влияние на трети страни. Макар и разнообразни, глобалните проблеми се изяха като обща специфика. В световното развитие техните най-характерни черти могат да се сведат до следното:

- общопланетарен мащаб и характер, засягащ интересите на

цялото човечество;

- създаване на реална заплаха от регрес в по-нататъшното развитие на производителните сили и условията на самия живот;
- необходимост от неотложни решения за обединяване на усилията на всички държави и цялата световна общност за преодоляване и предотвратяване на откритите и скритите заплахи за безопасността и живота на хората;

Подробният анализ на глобалните проблеми изисква изследване в големи мащаби. Но акцентирането върху някои от тях дава достатъчно реална представа за значимостта им за човечеството.

В епохата на резки политически промени, демографската устойчивост стана фактор, който е в основата на решаването на основните икономически проблеми. Човешкият фактор с неговите аспекти (количествени, качествени и етнически) оказва решаващо въздействие върху три от най-важните заплахи за човечеството – продоволствената, енергийната и екологичната заплаха. В условията, когато световната военна заплаха престана да бъде доминираща, демографските процеси заеха водеща ролята. Броят на живеещите на планетата, тяхното териториално разположение и стопанска дейност, се превърнаха във фактори, от които станаха зависими такива важни обществени параметри като осигуреността на човечеството с ресурси, състоянието на околната среда, световната икономическа, социална и политическа обстановка.

Какво показва статистиката?

В 1650 г. населението на планетата е наброявало около 0,5 млрд. и се е увеличавало приблизително с 0,3% годишно, което му е позволявало да се удвоява за 250 години. Към 1900 г. числеността на населението достига 1,6 млрд. при годишен прираст 0,5% и време за удвояване 140 година. В 1970 г. населението е 3,6 млрд., а темповете на прираста достигат 2,1% годишно, което е резултат и на намалената смъртност. Раждаемостта също спада, но в по-малка степен. От 1971 до 1991 г. смъртността продължава да спада, но раждаемостта намалява по-бързо и населението достига 5,4 млрд., а темповете на прираста спадат до 1,7% годишно. В самото начало на 21-ия век населението надхвърли 6 млрд. жители. И даже при изключително оптимистични прогнози относно спада на раждае-

спада на раждаемостта се очакват значителни темпове на ръста на населението, особено в развиващите се страни. По оценки на ООН се предполага към 2025 г. населението да достигне 7,8 млрд. души. Съществуват и оценки, които не вещаят опасност от демографски апокалипсис. Смята се, че естественото движение на населението, като цяло, притежава способност и за саморегулиране. На тази основа се очаква към 2100 г. числеността му да се стабилизира на нивото 10-12 млрд. жители. Въпреки тези оптимистични прогнози характерен и тревожен е демографският дисбаланс от подмладяването на населението в групата на развиващите се страни и стареенето на населението в развитите страни. В резултат на това, в отделни региони непрекъснато нараства делът на младата трудоспособна работна сила, което изостря проблема със заетостта – тревожен социален проблем на бъдещето, а в други региони се увеличава средната продължителност на живота и расте относителният дял на възрастното население, което се превръща в огромно бреме за пенсионната и здравната система. Всички тези демографски процеси се развиват в условията на запазващи се и в известен смисъл задълбочаващи се диспропорции в разположението на световния икономически потенциал и цялата съвкупност от предоставени на населението социални блага. В неголямата група на развитите страни, където живее около 1/7 от населението, се произвежда 4/5 от световния БВП, което пресметнато на човек от населението е 20 пъти повече, отколкото в развиващите се страни. При такава конюнктура възниква въпросът, ще може ли човечеството в перспектива да балансира дълбоката диспропорция между бедни и богати? Сериозен социален проблем поражда и фактът, че ножицата между бедността и богатството се разтваря не само между развити и развиващи се страни, но и вътре във всяка от държавите. Например, изчислено е, че 20-те процента от най-богатата част от населението превъзхожда по своите доходи 20-те процента от най-бедните: в ЮАР – 45 пъти, в Бразилия – 32 пъти, в Гватемала – 30 пъти, в САЩ – 13 пъти, във Великобритания и в Китай – 7 пъти, в Германия и в Република Корея – 6 пъти, в Индия – 5 пъти и в Япония – 4 пъти. В света, като цяло, от 1960 до 1999 г. тази разлика се увеличава от 30 до 60 пъти. Поляризацията на до-

ходите, наред с безработицата и екологичните проблеми, войните в отделни региони и етническите конфликти, рефлектира в прогресиращ ръст на трансграничния поток от хора. Броят на бежанците от 1 млн., в началото на 1960 г. се увеличи до около 30 млн. в края на века, а числото на мигрантите се оценява на 110-130 млн. човека. Между 700 милиона и 1 милиард имигранти се очаква да се преселят в следващото десетилетие в развитите западни страни. Подобни мащаби на “принудително” разселване на хората из планетата подсказва, че е необходим нов световен ред и нова система за регулиране на международната миграция.

Демографските проблеми могат и да не се приемат за толкова глобални, а дори и за абстрактни, ако се разглеждат извън контекста на състоянието на околната среда, природоползването и ограничеността на природните ресурси на планетата. Защото заслепено от бляскавите научно-технически и икономически постижения, човечеството достатъчно дълго не забелязваше влошаването на природната среда и ограничеността на ресурсния потенциал. В резултат на това все по-голямо ставаше разминаването между надеждите на хората за по-добър живот и реалното състояние на тяхното природно обкръжение. Не се нуждае от доказателства фактът, че постиженията на човечеството никога не са били толкова мащабни и разнообразни. В едно отношение, обаче, експертите са категорични – човек никога не се е отличавал и няма да се отличава от първобитните си предци по отношение на своята зависимост от богатствата и състоянието на природата. И затова радостта от научно-техническите постижения все по-често започва да се помрачава от упадъка на екосистемите. Стопанската дейност в света, като цяло, поради умерените си мащаби в миналото, е била съвместима с околната среда. Икономическият напредък, обаче, във втората половина на 20-ти век и особено през 90-те години, започна да се заплаща с цената на екологични бедствия и се превърна в глобална заплаха за екосистемите. Ако тази негативна тенденция се запази, съществува реална опасност, поради изчерпване на някои природни ресурси и влошаване на околната среда, в недалечно бъдеще да се стигне до икономически катаклизми.

Екологичният проблем, наследен от недалечното минало, продължава с пълна сила да занимава и специалисти, и политици, защото непрекъснато се допълва с нови компоненти (ядрени отпадъци и тяхното съхраняване; неблагоприятни изменения на земния климат, влошаване на атмосферната среда и т.н.), засягащи практически всички страни и територии. Редица негативни количествени параметри на екологичната обстановка вече са далече несъпоставими с показатели от предшестващи периоди. През миналия век в резултат на човешката дейност бяха унищожени повече от 25% от обработваемите площи и 2/3 от горите на планетата. По експертни оценки в 2000-та година обемът на промишлените отпадъци надхвърли 10 млрд. тона, увеличавайки се за последните 30 години 2.5 пъти. За същия период замърсяването на водата се увеличи над 10 пъти. Учени и експерти от много страни с голяма загриженост се изказват и за потенциалната заплаха, която идва от интензивното усвояване на Космоса. В космическото пространство вече са натрупани над 8 000 фрагмента от ракетно-спътников "боклук", в това число и около 500 резервоара с остатъци от радиоактивно гориво, които при падането си на Земята след около 20 години ще предизвикат непредсказуеми поражения за човечеството. Тези данни недвусмислено потвърждават изключителните мащаби на екологичния проблем и неговата значимост за настоящето и бъдещето на човешката цивилизация. Не могат да не се отчитат и трудно поддаващите се на оценка колосални средства, необходими за преодоляване или даже за намаляване на негативните последиствия. Практически, за последните 30 години на 20-ти век годишните разходи само за опазване на околната среда се увеличаваха както следва: 1970 г. – 40 млрд. дол., 1980 г. – 75 млрд. дол., 1990 г. – 150 млрд. дол., 2000 г. – 250 млрд. дол., което съответства едва на 0,8 % от световния БВП. В същото време стойността на загубите, нанасяни на околната среда (без да се отчита уврежданията на здравето, ръста на заболяемостта и т.н., а още по-малко последиствията в бъдеще), възлизат на 4 - 6 % от БВП и то само в развитите страни.

Безспорен е фактът, че съвременните екологични проблеми имат не само технологичен, икономически, правен, нравствен, но

и политически аспект. Това подсказва, че за осигуряване на правно-икономически и организационно-институционални условия за решаването както на екологичните, така и на другите глобални проблеми и механизмите за реализация на съответстващите мерки и контрол при тяхното осъществяване, е крещяща необходимостта от международно сътрудничество. Трудностите при осъществяването на такова сътрудничество произтичат от факта, че предвижданите ограничения в човешката и по-конкретно в производствената дейност за намаляване на замърсяването на околната среда много често влизат в противоречие с националните интереси на отделните страни.

Екологичните проблеми рефлектират върху друг изключително важен за хората проблем – продоволствения. През цялото съществуване на човечеството производството на хранителни продукти, като правило, е изоставало от общия ръст на населението. Едва във втората половина на 20-ти век зърнодобивът, главен продоволствен показател, започва да изпреварва по темпове ръста на населението. Обаче в края на 80-те и началото на 90-те години световният ръст на хранителни продукти започва да се забавя, а търсенето продължава да расте. Това веднага поставя тревожния въпрос: колко хора може да изхранва Земята? Изследванията и разчетите на експерти показват, че критичен за числеността на населението, което може да съществува на Земята, е хранителният потенциал. В тази връзка се наблюдават три естествени ограничения на планетата, които вече забавят увеличаването на производството на храни в света: *първо*, количествата прясна вода, възпроизвеждана от хидрологичния цикъл; *второ*, устойчивият добив на хранителни продукти от океана; *трето*, количеството торове, които съществуващите видове култури могат ефективно да оползотворят.

Доказано е, че за запасите от храна, чийто източник е сушата, и ограниченията в производството са свързани с количеството прясна вода, осигурявана от хидрологичния цикъл. Днес две трети от цялото количество вода на реките и извличаната от подпочвените водоносни хоризонти, се използва за напояване. Въпреки че съществуват определени възможности за повишаване на ефективността от напояването, то възможността за увеличаване

на количеството прясна вода за напояване е ограничена. Още повече, че в много страни отклоняването на вода за неселскостопански цели непрекъснато се увеличава, което естествено става за сметка на количествата за напояване. Изследванията за състоянието на глобалните водни запаси показват, че свръхексплоатацията на водоизточниците в Китай, Индия, Северна Африка, Саудитска Арабия и САЩ възлиза на повече от 160 млрд. тона годишно. Като се знае, че за производството на един тон жито са необходими около 1000 тона вода, се разбира, че посоченото количество вода стига за добива на 160 млн. тона зърно или половината от годишната реколта на САЩ. По друг начин казано, хлябът на 480 млн. души от общо 6 милиардното днешно население се осигурява чрез хищническа експлоатация на водните запаси на планетата. Най-тежък е проблемът в Китай и в Индия. От 1950 год. насам населението на Индия се утрои, а потреблението на вода двойно надхвърля капацитета на водоизточниците. Вода не достига из цялата страна, а в хиляди села изворите са пресъхнали. В Китай четирикратният икономически прираст от 1980 г. насам доведе до пълно изтощаване на водоизточниците. Нивото на подпочвените води в Севернокитайската равнина, която дава 40 на сто от житната реколта на страната, спада с 1,6 м. годишно.

Другата преграда пред нарастването на производството на храни в света е физиологичната граница на количеството торове, което сегашните видове култури могат да поемат и оползотворят. Времето, когато по-големите количества торове заместваха допълнително необходимата за производство на храни земя, приключи към 1990 година. С навлизането в 21 век тенденцията в употребата на торове и наличните посевни площи на човек от населението поставя пред хората друга дилема. Или науката трябва да излезе с нов метод за бързо увеличаване на производството на храни, или броят на населението и размерът на дажбите ще трябва да се приспособят към много по-оскъдните количества храни.

Рибата и останалите морски продукти са другия потенциален източник за прехрана на населението, тъй като в световен мащаб доставят около 16% от животинския белтък в човеш-

ката храна. Смятана в миналото за храна на бедните, постепенно рибата се превърна в скъп продукт дори и за потребителите в развитите индустриални държави. Според оценки на Организацията на ООН за прехрана и земеделие /ФАО/ океанските риболовни райони могат да дават улов на рибни продукти около 100 млн.т. годишно. Според последните доклади на ФАО уловът във всичките 17 океански риболовни района е на нивото или над възможното равнище. След като вероятността общият улов да се увеличи много над 100 млн. т. е малка, намаляването на морските храни на човек от населението през последните няколко години ще продължи за неопределено време. А съчетанието между замърсяване и прекомерен улов унищожава много вътрешни морета и брегови устия. Аралско море преди е давало по 44 хил.т. риба годишно. Днес всички 24 вида риба, които някога са улавяни с търговска цел са изчезнали. Прочутата есетра в Каспийско море, поради замърсяване и прекомерен улов, е намаляла до 1% от равнището преди 50 години. В Черно море, което се е превърнало в склад на химическите и органическите замърсители на половин Европа, от почти 30 вида риба, които преди поддържаха промишления улов, са останали само 5. През последното десетилетие общият улов на риба спадна от 700 хил.т. на 100 хил. тона.

Продоволственият проблем откъм неговите социални аспекти, произтича и от нееднаквите възможности да се използват природните ресурси за удовлетворяване потребностите на населението от хранителни продукти. Неговата същност се изразява, от една страна, в гладуването на близо 1,2 млрд.души, съчетано с преяждането на също толкова хора по света, и от друга страна – във влошаване на качеството на продоволствените продукти. От началото на новия век населението на земята нараства с над 80 млн. души годишно. Да се изхранват всяка година 80 млн. души повече, означава добивите от зърно да се увеличават с 26 млн.т. годишно или 71 000 т. дневно. Възможно ли е това?

Технологичният напредък през 20-ти век утрои продуктивността на земите за зърнени култури в световен мащаб. Той спомогна да се разшири световният добив на зърнени храни от около 400 млн.т. през 1900 до почти 1,3 млрд. през 1998 година.

Прогресът в земеделието се дължи главно на пет технологии, четири от които са били известни и преди 1900 година. Напоояването, един от ключовите фактори в земеделието, датира от няколко хилядолетия. През 1860 г. австрийският монах Грегор Мендел открива основните принципи на генетиката. Обмяната на зърнени култури между стария и новия свят започва от времето на Христофор Колумб. През 1880 г. японците успяват да намалят дължината на стъблата на житните растения, което довежда до създаване на високопродуктивни късостеблени видове пшеница. А през 1947 г. немският химик Юстус фон Либих, работещ в земеделието, демонстрира, че всички хранителни вещества, които растенията вземат от почвата, могат да бъдат подменени от минерали. Това откритие слага основите за използване на химическите изкуствени торове за увеличаване на добивите и на международната търговия.

Износ на селскостопанска продукция по региони, 2001
/ млрд. долари и проценти /

Стойности	Дял в регионалния износ		Дял в световния износ		Промяна в проценти		
	1990	2001	1990	2001	1990-2001	2000	2001
2001							
За света 547.5			100.0	100.0	3	1	-1
Западна Европа							
За света 227.8	100.0	100.0	45.2	41.6	2	-4	-2
Зап. Европа 172.8	78.2	75.8	35.3	31.6	2	-5	-2
Азия 13.6	4.8	6.0	2.2	2.5	4	1	-6
Сев.Америка 12.3	4.6	5.4	2.1	2.2	3	0	0
Ц/И Европа /Балт. държ./ ОНД 11.1	3.1	4.9	1.4	2.0	6	-3	14

Африка 7.7	4.1	3.4	1.8	1.4	0	3	-1
Близък Изток 5.6	3.2	2.4	1.4	1.0	-1	-3	-10
Лат.Америка 3.5	1.6	1.5	0.7	0.6	1	5	-4
Северна Америка							
За света 103.8	100.0	100.0	19.7	19.0	2	8	-3
Азия 34.0	38.7	32.8	7.6	6.2	1	11	-6
Сев. Америка 33.6	21.3	32.4	4.2	6.1	6	5	1
Лат.Америка 14.9	8.4	14.3	1.7	2.7	7	8	6
Зап. Европа 13.8	20.4	13.3	4.0	2.5	-2	6	-7
Африка 2.9	3.2	2.8	0.6	0.5	1	4	-8
Близък Изток 2.8	3.3	2.7	0.6	0.5	0	13	-12
Ц/И Европа /Балт.държ./ ОНД 1.6	4.4	1.5	0.9	0.3	-7	9	14
Азия							
За света 99.7	100.0	100.0	17.4	18.2	3	5	-1
Азия 60.5	56.8	60.7	9.9	11.0	4	6	-2
Зап. Европа 14.1	17.2	14.1	3.0	2.6	1	-1	-4
Сев. Америка 13.4	11.4	13.4	2.0	2.4	5	11	-3
Близък Изток 4.7	5.1	4.7	0.9	0.9	2	7	3
Африка 3.1	2.7	3.1	0.5	0.6	4	-3	6
Ц/И Европа /Балт.държ./ ОНД 2.0	5.0	2.0	0.9	0.4	-5	7	21
Лат.Америка 1.5	1.5	1.5	0.3	0.3	3	8	9

Латинска Америка								
За света 62.7	100.0	100.0	9.6	11.5	4	1	2	
Зап. Европа 17.7	33.5	28.2	3.2	3.2	3	-4	0	
Сев.Америка 17.1	26.2	27.2	2.5	3.1	5	4	-7	
Лат.Америка 10.8	11.3	17.2	1.1	2.0	8	6	-2	
Азия 9.6	10.1	15.4	1.0	1.8	8	7	11	
Близък Изток 2.8	3.1	4.5	0.3	0.5	8	0	7	
Африка 2.2	2.5	3.5	0.2	0.4	7	-4	35	
Ц/И Европа /Балг.държ/ ОНД 2.2	13.2	3.5	1.3	0.4	-8	-23	55	
Африка								
За света 20.7	100.0	100.0	4.0	3.8	2	-4	0	
Зап. Европа 10.7	61.2	51.8	2.4	2.0	1	-8	2	
Азия 3.9	15.1	18.7	0.6	0.7	4	5	-2	
Африка 2.8	11.8	13.5	0.5	0.5	3	1	-2	
Близък Изток 1.3	2.3	6.2	0.1	0.2	12	11	-1	
Сев.Америка 1.0	5.3	4.7	0.2	0.2	1	2	-6	
Ц/И Европа /Балг.държ/ ОНД 0.6	3.5	3.0	0.1	0.1	1	-20	35	
Лат. Америка 0.2	0.4	0.9	0.0	0.0	11	-5	-37	
Ц/И Европа /Балг.държ/ ОНД								
За света 24.8	100.0	100.0	3.0 I	4.5	...	4	8	

Зап. Европа 10.1	63.8	40.6	1.9	1.8	2	5	5
Ц/И Европа /Балг. държ./ ОНД 8.6	14.1 I	34.7	0.4 I	1.6	...	11	6
Азия 3.5	12.1	113.9	0.4	0.6	8	2	2
Близък Изток 0.7	1.6	2.7	0.0	0.1	12	-14	9
Сев. Америка 0.7	2.8	2.7	0.1	0.1	6	-21	25
Африка 0.6	2.7	2.3	0.1	0.1	5	6	10
Лат. Америка 0.1	2.7	0.5	0.1	0.0	-8	19	32
Близък Изток							
За света 7.9	100.0	100.0	1.1	1.4	5	1	5
Близък Изток 4.0	25.5	50.5	0.3	0.7	12	10	13
Зап. Европа 1.8	46.4	22.8	0.5	0.3	-2	-7	-7
Азия 0.6	6.1	7.9	0.1	0.1	7	-5	-8
Всички други региони 1.0	18.5	12.2	0.2	0.2	1	-1	6

/ WTO Annual Report, 2002, p.144/

**Водещи износители и вносители
на селскостопански продукти, 2001**
/ млрд. долари и проценти /

Стойности	Дял в ветовния износ и внос		Промяна в проценти					
	2001	1980	1990	2001	1990-2001	1999	2000	2001
Износители								
ЕС /15/	213.53	32.8	42.4	39.0	2	-3	-4	-2
Външен износ	57.81	10.3	10.9	10.6	2	-5	0	-2
САЩ	70.02	17.0	14.3	12.8	2	-6	8	-2
Канада	33.57	5.0	5.4	6.1	4	4	7	-3
Бразилия	18.43	3.4	2.4	3.4	6	-6	-3	19
Китай	16.63	1.4	2.4	3.0	5	-1	15	1
Австралия	16.56	3.3	2.8	3.0	3	5	8	1
Аржентина	12.20	1.9	1.8	2.2	5	-14	0	2
Тайланд	12.06	1.2	1.9	2.2	4	2	4	-2
Мексико	9.07	0.8	0.8	1.7	9	0	12	0
Руска федерация	8.17	-	-	1.5	-	1	19	9
Нова Зеландия	7.97	1.3	1.4	1.5	3	1	4	4
Малайзия	7.19	2.0	1.8	1.3	0	-3	-13	-10
Индонезия	7.02	1.6	1.0	1.3	5	-2	3	-10
Чили	6.97	0.4	0.7	1.3	9	6	8	9
Индия	6.41	0.8	0.8	1.2	6	-6	10	...

Вносител						
ЕС /15/	235.51	42.9	47.1	39.7	1	-4
Външен внос	79.78	21.2	17.5	13.5	0	-6
САЩ	68.40	8.7	9.0	11.5	5	6
Япония	56.94	9.6	11.4	9.6	1	6
Китай	20.12	1.9	1.8	3.4	9	10
Канада	15.55	1.8	2.0	2.6	5	2
Мексико	12.79	1.2	1.2	2.2	8	4
Р. Корея	12.50	1.5	2.2	2.1	3	19
Руска федерация	11.40	-	-	1.9		-25
Хонконг	11.06	-	-	-	3	-11
Тайван	6.99	1.1	1.4	1.2	1	0
Швейцария	5.65	1.2	1.3	1.0	0	-1
Индонезия	5.35	0.6	0.5	0.9	9	16
Сауд. Арабия	5.01	1.5	0.8	0.8	3	2
Малайзия	4.83	0.5	0.5	0.8	7	8
Тайланд	4.83	0.3	0.7	0.8	4	6

/ WTO Annual Report, 2002, p.144/

Основните показатели за сигурността по изхранването на населението – добивът на зърно и морският улов на глава от населението, “предходните запаси” от зърно (необходимите запаси от зърно за прехрана във времето до новата реколта) и цените – показват влошаване на положението.

Сериозен ресурсен проблем става и намаляването на наличната обработваема земя. От 1950 г. досега обработваемата земя на човек от населението е намалела с 50 % – от 0.23 хектара на 0.12 хектара. Дори през следващите 50 години общата площ на обработваемите земи да се запази приблизително непроменена, към 2050 г. наличната земеделска земя ще е само 0.07 хектара на човек от населението на планетата. Най-засегнати от недостига на земеделска земя са страните с многочислено население и неконтролируема раждаемост като Етиопия, Нигерия и Пакистан. Например, очаква се населението на Пакистан към 2050 г. да достигне 345 млн. човека при 146 млн. сега. В резултат на това земеделската земя на човек от населението в тази страна ще намалее до 0.04 хектара (площта на един тенискорт). В посочените и в десетки други развиващи се страни ще се стигне до драматичен недостиг на земеделска земя. На прекомерна експлоатация, като природен ресурс, са подложени и горите. Според прогнозите сегашните 0.56 хектара на човек от населението ще намалят през 2050 г. до 0.38 хектара. На много места нарасналото потребление на дървесина за строителството, за огрев и за производство на хартия далеч превишава възможностите на горите за самовъзстановяване.

Енергийните ресурси, като друг глобален проблем за човечеството, се разглеждат в научните среди в два аспекта: икономически, който изразява необходимостта да се преодолее недостигът на невъзобновими енергийни източници, и екологичен – (да се ограничи вредното въздействие на енергетиката върху околната среда.

Същността на енергийния проблем се определя от динамиката и структурата на енергийния баланс, т.е. от съотношението между производството и потреблението на енергия и неговото въздействие върху природата. Отличителна черта на този баланс е, че през последните десетилетия енергопотребле-

нието се развива на основата предимно на невъзобновими източници – въглища, нефт, природен газ, ядрена енергия, на които се падат 85% от произведената енергия. Недостигът на енергийни ресурси се дължи, от една страна, на високите темпове на потребление, а от друга страна, на ограничените в природата запаси на въглища, нефт и газ. Основните причини за ускорените темпове на производство и потребление на енергия, според редица специалисти, се свеждат първо, до увеличението на промишленото производство и второ, до високите темпове на нарастване на населението.

**Основни регионални потоци
в световния износ на горива, 2001**
/ млрд. долари и проценти /

	Стойности	Промяна в %		
		1990-01	2000	2001
	2001			
Близък Изток за Азия	100.4	7	56	-12
Вътре в Зап. Европа	96.1	5	55	-6
Вътре в Азия	66.0	5	50	-7
Вътре в Сев. Америка	39.2	11	101	3
Ц/И	36.0	4	76	2
Европа/Балт. държ./ОНД за Зап. Европа				
Африка за Зап. Европа	34.5	2	57	-8

/ WTO Annual Report, 2002, p.147/

Изследвания на експерти сочат, че образуваните се през последните 300 млн. години находища на въглища, нефт, газ и уран, които днес икономически са най-благоприятни за експлоатация, при сегашните темпове на добив има вероятност да бъдат изчер-

пани в следните ориентировъчни срокове: нефтът за 32 г.; газта – за 39 г.; уранът - за 45 год.; въглищата – над 300 години. Смята се, че етапът на енергийното изобилие на Земята е приключил още през 70-те години на 20-ти век и енергетиката се нуждае от нови енергийни източници.

Съвременната енергетика нанася поражения на околната среда основно чрез разрушаване и замърсяване на ландшафта; замърсяване на световния океан при добива и транспорта на нефт; пренасищане на атмосферата с въглеродни оксиди при изгаряне на енергоносители; нарушаване на кислородния баланс в резултат на огромните по мащаби горивни процеси; замърсяване на атмосферата със серни и азотни оксиди, причиняващи киселинни валежи; топлинно замърсяване на водоемите при охлаждане на реакторите на АЕЦ; замърсяване на околната среда край ТЕЦ с пепел, утайки, дим, аерозоли на тежки метали и др.

Налага се изводът, че изчерпването на традиционните източници на енергия и вредното въздействие на енергетиката върху околната среда изисква да се търси промяна в структурата на производството и потреблението на енергия. В наши дни най-богатите 20% от населението ползват 58% от произвежданата в света енергия, докато най-бедните 20% използват по-малко от 4%. В САЩ, където живее 5% от човечеството, населението разполага с близо 25% от енергийните доставки в света. Разпространената през 20 век в САЩ култура на масовия потребител е предназначена за общество с високо развита енергетика, което възприема евтината и изобилна енергия като вид конституционно право. Този начин на живот и това разбиране не предлагат модел за устойчиво развитие и нормални международни отношения за население, чийто брой ще надвиши 9 млрд. през 21 век. Много по-лесно биха се посрещнали енергийните потребности на хората в бъдеще, ако разточителното потребление се замени с разумно – един основен принцип в бъдещата енергийна система. Това изисква по-скоро напредък в ценностната система на хората, отколкото в науката или технологиите. Редица проучвания показват, че обществата, чиято цел не е абсолютният размер на потребление, а повишаване благоденствието на хората, могат да се развият със значително по-малки енергийни потребности.

През 21 век се очаква движещата сила на енергийните пазари да бъдат нуждите на развиващите се страни, където ще се осъществят над 80% от инвестициите в енергетиката. През следващите години около 5 млрд. души ще изискват по-удобна транспортна система, климатични инсталации и други битови улеснения. Следователно, технологиите, способни да задоволяват потребностите на развиващите се страни при минимални разходи, ще играят основна роля в общия преход.

Независимо че глобална енергийна опасност, в нейното абстрактно разбиране, според повечето експерти, не съществува, то проблемът за надеждното осигуряване на човечеството с енергия остава. И той, по наше мнение, се заключава в следните аспекти: общо влошаване на природно-географските условия за добив на минерални горива; по-бързото нарастване на енергийните потребности от добива на енергийни ресурси; замърсяване на околната среда в резултат на разширяващото се енергопотребление; съществуващата неустойчивост на световния нефтен пазар; нивото на производителните сили и техническият прогрес не гарантират безопасната замяна на традиционните източници на енергия с алтернативни, преди всичко атомната.

Очевидно е, че промяната в енергосистемата и енергопотреблението може бързо да набере скорост, но бързината и посоката на енергийния преход зависят не толкова от технологичното развитие, колкото от отношението на представителите на бизнеса, правителствата и от обществото като цяло.

В своя исторически път спиралата на задоволяването на човешките потребности се е движела от замяна на едни изтощаващи се природни ресурси към още по-интензивна експлоатация на нови ресурси. Затова идеята за устойчиво и екологосъобразно използване на природни ресурси не е утопия, а обективна необходимост. Налага се в тази идея да бъдат заложени такива механизми, които, от една страна, да водят към ефективно използване на планетарните ресурси при опазване качествата на околната среда, а от друга страна, да позволяват да бъдат задоволявани разумните потребности на хората, но с мисъл както за днешните, така и за бъдещите поколения.

Възниква въпросът: възможно ли е това по принцип? Повечето страни, които се стремят да се измъкнат от бедността и мизерията имат за свой идеал начина на живот и потреблението в най-развитите страни. Но този образ на жизнен стандарт и поведение не издържа една екстраполация дори само за това, че 4.8% от населението на планетата в САЩ използва една трета от добиваните енергийните ресурси на земята. Друг пример за тотално разминаване между използване на планетарните ресурси и численост на населението е Япония. Нейният брутен вътрешен продукт, при население 120 млн. човека, превишава сумарният доход на всички развиващи се страни в света, с население 3.8 млрд. човека. Основателно възниква и другият въпрос: В каква посока трябва да се движи човечеството?

Много тенденции дават надежди. Във втората половина на 20 век рязко нарасна продължителността на живота и много по-ефективни станаха системите за здравеопазване и образование. Производството на хранителни продукти засега изпреварва ръста на населението. В близка перспектива не се очаква глобален дефицит на природни ресурси. При използване на най-новите технологии Земята може да изхрани много по-голямо количество хора. Обаче, човечеството не може да си позволи да рискува, виждайки само позитивните моменти, особено, ако се отчита, че обнадеждаващите тенденции се базират на осреднени показатели, които скриват някои много тревожни сигнали. Съществуват няколко взаимосвързани тенденции, привличащи вниманието на здравомислещите хора. Тяхното подценяване е опасно, а игнорирането им е безотговорно.

Първо, увеличаването на населението става с изключително високи темпове, което е реална предпоставка за демографска криза на планетата.

Второ, за последните десетилетия потреблението на природни ресурси бележи рязко увеличаване – в повечето случаи неефективно и нерационално.

Трето, увеличаващото се население и разточителното използване на природните ресурси води до разрушаване на много от компонентите на околната среда, като най-голяма вреда се нанася на най-продуктивните площи.

Четвърто, разрушените екосистеми водят към загуби на биологично разнообразие и генетични ресурси. Много от тези тенденции са необратими и с устойчив характер.

Пето, нерационалното използване на ресурсите е съпроводено от замърсяване на атмосферата, водата и почвата с техногенни съединения, които се регенерират в продължение на много години.

Сблъсъкът между продължаващото нарастване на човешките потребности и естествените граници на природата засяга общия икономически растеж на световното стопанство. Деветдесетте години на 20-ия век са първото десетилетие след "голямата депресия" /1929-33 г./, когато доходите на човек от населението в световен мащаб практически намаляват.

Природните ресурси и социално-икономическите аспекти на природоползването са в една глобална диалектическа връзка и взаимна зависимост. Когато търсенето на един конкретен продукт надмине жизнестойчивия добив на съответния ресурс, традиционно здравата връзка между търсене и предлагане става нестабилна. Тъй като праговете на жизнено устойчивите добиви на доста ресурси в началото на новия век се разминават, връзките, които векове или хилядолетия са били здрави, стават неустойчиви. Поради противоречивото взаимодействие на биологични, икономически и политически фактори, днес трудно се анализират последиците, до които води прекомерното природоползване. Ако специалистите от научните среди добре разкриват механизма в поведението на отделните екосистеми и как те реагират на стреса, те не винаги са в състояние да разберат взаимодействията между тях. В някои отношения тежките екологични удари се проявяват като социално-икономически и то в такъв мащаб, че водят до политически последици. Екологичните признаци за липса на жизнеспособност и устойчивост на природоползването са свързани с намаляване на посевните площи, горите, водоносните хоризонти, риболова, разширяване на пустините и повишаване на глобалните температури. Икономическите признаци включват икономическите кризи, увеличаването на безработицата, нестабилността на цените,

загубата на доверието на инвеститорите. Политическите и социалните признаци предполагат глад и недохранване, бежанци, социални конфликти на етническа, родова и религиозна основа, тероризъм, бунтове и други. И тъй като подобни напрежения са функция на съществуващата политическа система, правителствата изгубват способността си да управляват и да осигуряват основни обществени услуги. Затова в дъното на растящата нестабилност между обществените и природните системи застава политическата нестабилност.

Възгледите за състоянието и бъдещето на човечеството на политици, икономисти и еколози никога досега не са били толкова противоречиви. През последните десетилетия политиците и икономистите виждат развитието на света като непрекъснат възход. Според еколозите причините за това са в обстоятелството, че те не отчитат достатъчно обективно и отговорно унищожаването на природната среда в резултат на човешкото “безразсъдство”. Съвременната пазарна икономика с нейните механизми включва в цената на произвежданите продукти от човека само разходите на труд по добива, производството и разпределението, но оставя за бъдещите поколения да “плащат” цената на изразходваните невъзобновими ресурси и влошената околна среда. Затова еколозите предлагат човечеството да се откаже от чисто икономическия подход към стопанската дейност. Пазарът, макар и несъвършен, се е доказал като добър инструмент за разпределение на ресурсите и постигане на баланс между търсенето и предлагането, но той никога не е вземал предвид нуждата от създаване на условия за самовъзстановяване на природата.

В началото на 21-ви век все още много мислители и политици вярват, че човечеството живее в период на неизбежен икономически и технически прогрес. Дори икономическите кризи, които задълбочиха бедността в някои райони се възприемат като краткотрайна пауза в безкрайния възход на човечеството. Този поглед към бъдещето се насърчава от бурния прогрес в областта на технологиите. Той отразява тяхната нова концепция за човече-

ството, според която обществото вече няма да е зависимо от природната среда.

Подобна представа пренебрегва хилядолетната зависимост на човека от природната среда и голямата му уязвимост, произтичаща от нея. Традиционно се изхожда от икономическите показатели и до голяма степен се игнорират екологичните показатели, измерващи физическото разрушаване на планетата. Такава една представа е опасна, защото може да забави реструктурирането на икономиката. Ако през новото столетие информационните технологии влязат във всеки дом, но едновременно с това унищожим половината от растителните и животинските видове на планетата и влошим околната среда за нормално съществуване на хората, това трудно може да бъде отбелязано като икономически прогрес. Затова една от първите стъпки в преосмисляне на прогреса е да се отчита, че сегашните поколения са и първите, чиито действия могат да засегнат условията на живот на планетата за бъдещите поколения. Постигнали сме това не преднамерено, а като резултат от един глобален икономически модел и механизъм, който изпревари с икономическия си ръст този на поддържащите го екосистеми. Човечеството със своята егоистична нагласа изгради и живее в свят, обсебен само от грижата за настоящето. То придоби манталитета да уврежда природната среда, без да поема отговорността за това. Най-общо казано, човечеството е загубило чувството си за отговорност към бъдещите поколения.

Наложилният се през последните два века модел на промишлено развитие повиши жизненият стандарт на 20% от човечеството до немислимо равнище. Той осигури огромно разнообразие от храни и други стоки, безпрецедентно ниво на материалното потребление и мобилност, каквито нашите предци не са могли дори да си представят. Подобна икономика, основана на невъзобновимите ресурси и на еднократната употреба, не може да бъде жизнеспособна в дългосрочен план, не само за света като цяло, но дори и за развитите страни, тъй като тя разрушава взаимосвързани и обективно взаимно зависими системи в природната среда. И въпреки многобройните и очебийни симп-

томи, че в стопанската дейност се консумира многократно повече от възможностите за възстановяване на екосистемите, това, като че ли, не привлича вниманието на традиционно мислещите икономисти. В доклад на Световната банка се правят прогнози, че към 2020 г. пет държави – Бразилия, Индия, Индонезия, Китай и Русия ще станат нови икономически суперсили, което означава увеличаване доходите на потребителите в тези страни, ръст на населението и драматично стимулиране на потреблението на хранителни и други стоки. Но след като и сега световната икономика вече надвишава естествения си капацитет, какво ще стане, когато тези нови суперсили започнат да копират “американската мечта”?

**Дял на полезните изкопаеми в общата стокова търговия
по региони и в първичните продукти, 2001**

/ проценти /

Дял на полезните изкопаеми в общата стокова търговия	Износ	Внос
За света	13.2	13.2
Северна Америка	7.5	12.3
Латинска Америка	21.5	11.0
Западна Европа	7.2	11.4
Ц/И Европа/Балт. държ./ОНД	32.6	13.9
Африка	57.0	11.6
Близък Изток	73.8	8.1
Азия	7.6	18.0
Дял на полезните изкопаеми в първичните продукти		
За света	59.1	59.1
Северна Америка	41.7	67.3
Латинска Америка	54.4	54.3
Западна Европа	44.0	53.4
Ц/И Европа/Балт. държ./ОНД	79.0	56.9
Африка	79.5	43.1
Близък Изток	95.7	37.8
Азия	53.3	65.0

/ WTO Annual Report, 2002 p.161/

Изключителните темпове на растеж в съвременен Китай, всъщност, демонстрират едно развитие, което позволява да се разбере по-добре какво може да се очаква в един бъдещ момент, когато и други страни достигнат подобни темпове, което вероятно ще стане скоро. Фактът, че Китай при своето огромно население е задминал САЩ по общото потребление на някои ключови ресурси не предизвиква особено учудване. Изненадваща е констатацията, че там консумацията на такива основни продукти като свинско месо и яйца е по-голяма на човек от населението, отколкото в САЩ. Китай обаче и сега плаща скъпо по отношение на околната среда за процъфтяващата си икономика.

Опитът на Китай, който често се сочи като пример за развитие, показва, че прилаганият досега индустриален модел не е жизнеспособен по една проста причина – ресурсите за подобен модел не са достатъчни. В контекста на една интегрирана, глобална икономика, този модел, в крайна сметка, не е жизнеспособен и за самите индустриално развити страни.

Признаването на пределите на природните системи и ресурси често пъти се разглежда от някои експерти като призив за отказ от растеж. По наше мнение, въпросът не е в дилемата – за или против растежа. Въпросът е в това, към какъв модел на растеж да се върви? Растеж, който се основава на употребата на възобновяеми природни ресурси и рационално потребление, или който се базира на невъзобновяеми ресурси и неразумно потребление.

Тенденциите през последните години показват, че светът се нуждае преди всичко от нов морален кодекс, изграден на принципите на устойчиво и справедливо задоволяване на човешките потребности. Подобна етика трябва да почива не на бруталния икономически интерес, а върху уважението към бъдещите поколения. Налага се промяна и в разбирането за ценностите, които ще бъдат заложили в преструктурирането на световното стопанство така, че икономическият прогрес да продължи. По оценка на експерти общото богатство на най-богатите 225 личности в света в началото на 21-ви век, надхвърля 1 трилион долара. Това се равнява на общия годишен доход на най-бедната половина

от човечеството. Богатството само на първата тройка най-богати в света надхвърля brutния вътрешен продукт на най-бедните 48 страни. Става ясно, че увеличаващата се пропаст между бедни и богати е абсурдна за един свят, в който ресурсите са общи.

Този абсурд е възможно да бъде преодолян при положение, че съвременната икономическа система се реформира така, че да отразява реално екологичните реалности, а не да ги замъглява. Обществото следва да се подчини на един принцип – хората в своята дейност да заплащат пълната стойност на вредата, която причиняват на другите.

Проблемът пред съвременната пазарна икономика, изразен много точно от Ернст фон Вайцекер (президент на Института “Вупертал” в Германия) е в това, че *“цените не казват истината за околната среда”*. Защото изчерпването на ресурсите има своята скрита стойност – тази, че лишават бъдещите поколения от достъп до тях. Ако те биха могли днес да наддават на пазара на ресурсите, почти е сигурно, че биха предлагали много по-висока цена, за да защитят своите интереси, което обективно ще ни принуди да ги използваме по-рационално. Поради отсъствието на такава възможност, цените на ресурсите днес са толкова ниски, че се използват така, сякаш няма да има утре. И въпреки това навсякъде по света правителствата продължават да субсидират унищожаването на околната среда “в името на човека”.

Особено проблематично е разпределението на отговорностите между държавите за глобалните опасности. До неотдавна съществуваше ясна граница между “главните виновници” за изтощаването на природните ресурси (развитите западни страни начело със САЩ) и техните “жертви” – развиващите се страни. Сега нещата, в известна степен, се променят. Огромна вреда на природната среда и ресурси се нанася и от “жертвите” в хода на тяхната индустриализация, особено от страни с многочислено население, тръгнали по пътя на ускорена модернизация, какъвто е примерът с Китай. И въпреки това, основното натоварване на ресурсите и природната среда се създава от осем държави – САЩ, Япония, Германия, Русия, Китай, Индия, Индонезия и Бразилия. В тях живее 56% от населението

на Земята и се произвежда 59% от световния БВП. На тези страни се падат 58% от изхвърляните в атмосферата въглеродни окиси – САЩ – 23%, Китай – 13%, Русия – 7%.

Човечеството прекрачи в 21-ия век със сложен комплекс от глобални проблеми в условията на динамично развиващ се и противоречив свят. Формирането на дългосрочна програма за противодействие на тези проблеми се сблъсква с огромни трудности от концептуален характер. Възникна остра потребност от уточняване на много от представите за света, движещите сили и пределите на неговото развитие, за ролята на техническия и социалния прогрес и други ценностни ориентири, съотношение на глобални и национални интереси, принципи и норми на вътрешна и външна политика, на международни отношения. Принципиално се променят и подходите при оценка на научно-техническия прогрес. Сляпата вяра във всемогъществото на техниката и стремежът да се направи технологичен скок “на всяка цена”, без да се държи сметка за фактичкото състояние на техносферата, нивото на общата култура на населението, технологичната дисциплина, стават причина за големи техногенни катастрофи. Научно-техническият прогрес, движен преимуществено от пазарните сили, се нуждае от детайлно наблюдение, контрол и регулиране. Обществеността е длъжна предварително да предвижда последствията от него – икономически, екологични и социални, и да е в състояние да оценява степента на риска от внедряването на всяка една нова технология.

Международните икономически отношения навлизат в качествено нов етап с развитието и задълбочаването на международните интеграционни процеси. Машабното, устойчивото и постоянното делово международно сътрудничество предполага заинтересовано, взаимноизгодно, открито човешко общуване, което засилва необходимостта от преодоляване на националната ограниченост и егоизъм. Създават се допълнителни предпоставки за прозрачност на държавните граници, особено по отношение на формално-бюрократичните и фискалните процедури. Належаша потребност става формирането на единно икономическо, правово и информационно пространство за свободна и ефективна предприемаческа дейност на всички стопански субекти. Ето защо,

налице са всички основания да се твърди, че международната икономическа интеграция напълно се вписва в процеса на глобализацията, като нейно важно ядро. Заедно с това международната икономическа интеграция, възприемана като взаимно приспособяване на националните икономики и вграждането им в единен възпроизводствен комплекс, не може да не засяга и видоизменя другите сфери на международните отношения. Разширяват се и се задълбочават междудържавните (многостранни и двустранни) споразумения. Създават се координиращи институции и механизми. Формират се наддържавни структури и органи за съгласуване на международни системи за регулиране. Прилагат се специални лостове и инструменти. Променя се също така и разбирането за мястото и ролята на международната икономическа интеграция при по-широкото разглеждане на процеса на глобализацията, предполагащо отчитане и оценка на взаимното влияние и обратните ефекти на всички сфери на обществения и международния живот.

Оценките на специалисти и експерти за същността на процеса на глобализация, конкретните му проявления и последствия съвсем не са еднозначни. Неоспоримото е само едно, че глобализацията предполага засилване на многофакторните икономически, социални и други процеси, усложнява тяхната оценка и прогнозиране и затруднява преодоляването на възможните негативни последствия. Успоредно с това, глобализацията на световните стопански отношения обективно взаимодейства с количественото и качествено задълбочаване на взаимовръзките между националните икономики.

Следователно, като цяло, трябва да се държи сметка не толкова за степента на точност на количествените показатели при определянето на процеса на глобализацията, колкото на методите за практическата оценка на световните стопански отношения.

В заключение може да се направи извода, че глобализацията на международните икономически отношения е закономерен процес, определен от засилването на взаимните връзки и взаимното влияние на основните направления и съставни части на световното съжителство.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бауман, З. Глобализацията и последиците за човека, София, 1999
2. Бек, У. Световното рисково общество, София, 2001
3. Бжежински, З. Голямата шахматна дъска, София, 1997
4. Бжежински, З. и колектив, Новият световен ред. Световни лидери на планетата и нейното бъдеще, София, 1999
5. Бжежински, З. Извън контрол. Глобален безпорядък в края на ХХ век, София, 1994
6. Бодо, Ж. Глобалният капитализм: необходимост в обновления универсална модели, Санкт-Петербург, 1998
7. Гъргаров, З. Световната икономика и международните икономически отношения, Благоевград, 2004
8. Долгов, С.И. Глобализация економики. Новое слово или новое явление, Москва, 1998
9. Дракър, П. Новите реалности в управлението, в икономиката и бизнеса, в обществото и света, София, 1999
10. Дъниелс, Д.Д., Радеба, Ли Х. Международен бизнес, Москва, 1999
11. Кочетов, Э.Г. Геоэкономика (освоение мирового экономического пространства), Москва, 1999
12. Олброу, М. Глобална епоха, София, 2001
13. Пипев, И. Глобализацията – същност, проблеми и последици, София, 2000
14. Рыбалкин В.Е., Международные экономические отношения, 2004
15. Стоянов, В. Пазар, трансформация, глобализация, нов световен ред, 2003
16. Уорлдуч, Състояние на планетата, Сборник 2001, 2002, 2003
17. Хънтингтън, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред, София, 1999
18. Челенте, Дж. Тенденции 2000. Как да се подготвим и да спечелим от промените през ХХІ век, София, 1999
19. Чомски, А.Н., Петата свобода или власт и идеология, София, 2001
20. World Investment Report. 2002 U.N.NY Gen., 2001